

Mirk Szidónia-Kata

KIS CSÍKI HATÁRŐRÖK

Írásomban a csíkszeredai római katolikus gimnázium történetéhez szeretnék egy kis mozaikdarabot hozzátenni, pontosabban rövid áttekintést nyújtani a nagymúltú iskolában működő első néprajzi szakköréről.

A gimnázium első néprajzi szakköre a kicsi magyar világban, 1941-ben alakult a Mária Kongregáció keretében.

A Mária kongregációk a 20. század egyik legnépszerűbb katolikus hitbuzgalmi társulatainak számítottak, melyek egyedi sajátossága volt, hogy a legtöbb társulattal szemben kizárólag egyazon nemű, korú, illetve társadalmi helyzetű és műveltségű tagokat tömörítettek. A kongregációk elsődleges célját a személyes vallásosság és lelki élet elmélyítése jelentette, emellett feladatuk volt a katolikus társadalmi elit kinevelése is, ezért ez a társulati forma elsősorban a felső- és középrétegekben, illetve a középiskolákban vált népszerűvé.¹

A csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium Sarlós Boldogasszonyról elnevezett Mária Kongregációjának története visszanyúlik egészen a 18. század elejéig. A betiltások, megszűnések, visszaállítások két évszázados viharai után, a 20. század elején – Majláth Gusztáv Károly püspök úrnak köszönhetően – a szervezet újjászületik, és 1906-ban már megindul a szakosztályi élet is. Három szakosztály jön létre: az eucharisztikus, a hitvédelmi-szociális, a sajtó szakosztály, és 1940-ig a kongregáció munkatervét ezek keretében valósítja meg.

A gimnázium 1941-es évkönyvéből² már arról értesülhetünk, hogy némi átszervezés után eredményesen működik a Bangha Béla világnézeti szakosztály, amely a katolikus öntudat és világnézet kialakításán dolgozott; a Xavéri Szent Ferenc missziós szakosztály, amely a missziós ismeretek szerzését és a missziók támogatását tűzte ki célul; a Majláth Gusztáv szociális szakosztály, amely a katolikus szociális mozgalom tanulmányozását és segítését tűzte ki feladatául.

1 Lásd bővebben Bangha Béla 1920.

2 *Évkönyv...* 1942.

Ebben az évben új hittanár kerül az iskolába Székely László személyében, s ő szervezi meg a negyediket, a néprajzi szakosztályt, mely Vitos Mózes³, Csík vármegye kutatójának veszi fel a nevét, és a székelyek életének tanulmányozását, különösen pedig a vallásos néprajzi adatok gyűjtését tekinti feladatának. Székely László az iskolai oktató tevékenysége mellett a kongregáció vezetését is elvállalta, ő lett a prézes⁴, emellett még a fiúnevelő intézet szubrégens tanáraként a felügyelői és nevelői teendőket is ellátta.

A tudományos diákköri tevékenység napjainkban is a minőségi értelmiségi képzés fontos területe, a tehetséggondozás legfontosabb, legjelentősebb formája, amely lehetőséget ad a tehetséges, érdeklődő hallgatóknak az önálló alkotó tevékenységre, a kötelező tananyag elsajátításán túlmutató új ismeretek megszerzésére. A kör működésében meghatározó, elvitathatatlan szerepe van a tanárnak, ennek hangsúlyozása és elismerése elengedhetetlen a mi esetünkben is.

Székely László nevét ma is csak szűk szakmai körökben ismerik, pedig munkássága alapján a legnagyobbak között lenne a helye. Méltatói szerint ő a 20. századi erdélyi vallási néprajzi kutatások egyik legjelentősebb alakja. Munkássága leginkább a Bálint Sándor-i eszméiséget és módszertant követte, ő is a „lelkipásztori néprajz” képviselője, aki mindenekelőtt Csík, Gyergyó, Kászon és Gyimes katolikus székely lakosságának népi vallásosságával foglalkozott. 1912. január 7-én született a Csík megyei Gyimesbükkön, 1935-ben végezte el a gyulafehárvári római katolikus teológiát, és 1941-ig, amíg a gimnáziumba került, segédlelkészi és hitoktatói minőségben tevékenykedett Zetelakán, Csíkszentdomokoson, Kolozsváron, Csatószezen és Petrozsény-

3 Vitos Mózes (Csíkszentkirály, 1847 – Csíkszentkirály, 1902) helytörténész, szerkesztő, római katolikus pap. Sokoldalú közéleti és publicisztikai tevékenységet folytatott, számos néprajzi, történeti témájú cikket, tanulmányt írt. Nagy műve, a *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez* 1894 és 1902 között jelent meg. Ennek fejezetei tárgyalják a Csík, Gyergyó, Kászon elnevezések eredetét, Csík vármegye szorosait, ősi városait és erődítményeit, folyóit és patakjait, tavait, éghajlatát, geológiai múltját és jelenét, ásványait, bányáit, Csík vármegye népségét, lakóit, nemzetiségre, vallásra és foglalkozásra nézve. A nagy terjedelmű munka nemcsak a múlt sokoldalú ismertetését tartalmazza, hanem a jövőre vonatkozó programot is szándékozott nyújtani, különösen Csík gazdasági életének fellendítésére. A könyvritkaságnak számító művet a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal 2002–2003-ban két kötetben újra kiadta.

4 Ebben az esetben az egyesület pap elnöke.

ben. Ezekben az években került sor első néprajzi gyűjtéseire és publikálásaira.⁵

Nem túlzás azt állítani, hogy a néprajz, és ezen belül a vallási néprajz iránti érdeklődése hívta életre a Vitos Mózes szakosztályt, amely egész erdélyi viszonylatban előzmény nélküli és a maga nemében páratlan vállalkozásnak számított.

A kongregáció hagyományaira és eszmeiségére alapozva így határozták meg céljaikat:

„A néprajzi szakosztály kongregációnk sajátos alakulata. Bizonyítja, hogy népünk jövőjével gyakorlatilag is törődünk. Meg akarjuk ismerni népünk szellemének, lelkének, életének szépségeit és hibáit. A nép fiai vagyunk és népünkért akarunk dolgozni.”⁶

A szakosztály tagjai valamennyien kisdíákok, többségük harmadik osztályos tanuló, és amit fontos kiemelni, mind faluról származnak. Közülük került ki az a tizenkét diák, akikkel Székely László néprajzi kalákát, gyűjtőcsoportot szervezett a környék falvaiban. Mindenki saját szülőhelyén gyűjtött, a falura járás hazatérést jelentett számukra, hiszen otthon voltak, tulajdon életükkel, környezetükkel, hagyományokkal foglalkoztak. Az egységes elgondolás, a szakszerű vezetés, a céltudatos munka és a kitartás hamarosan meghozta gyümölcsét, hiszen 1943-ban már külön kötetet adnak ki gyűjtéseikből, *Ünneplő székelyek. Adatok a székelység vallásos néprajzához* címmel.⁷ „Népünk ünneplő lelkét figyelte meg az a tizenkét diák, akiket ebben az évben szerveztem a néprajzi szakosztályba. Csaknem egyévi munkánk eredménye ez az adatgyűjtés” – írja az előszóban Székely László. Ez az apró betűvel, takarékos tördeléssel nyomtatott kiadvány szokás- és hiedelemleírásokat, imádságokat, énekeket, betlehemes játékot tartalmaz, s az irányító tanár szerint a „mostohán kezelt vallásos néprajzra” kívánja felhívni a figyelmet.

5 Lásd bővebben a Tánzos Vilmos által összeállított szócikket: <https://lexikon.adatbank.transindex.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=21>

6 *Évkönyv...* 1943, 33.

7 Székely László halála után egy évvel, 1983-ban felesége, Bojtos Erzsébet szakszerűen összeállította férje néprajzi vonatkozású írásainak listáját. Itt jegyezte meg, hogy a kötet a szerző kiadásában jelent meg, saját költségére, megjelentetéséhez senkitől semmiféle anyagi támogatásban nem részesült. Lásd bővebben: http://acta.bibl.u-szeged.hu/67150/1/vallasi_kulturakutatas_konyvei_009_076-084.pdf

Ha a kiadvány anyagát térképre vetítjük, láthatjuk, hogy az adatok egyetlen háromszéki (sepsiárkosi) kivétellel mind Alcsíkról, Felcsíkról, Kászonból valók, és három ünnepkör: karácsony, húsvét, pünkösd vallásos néprajzi anyagát tartalmazza. Az adatgyűjtést kidolgozott kérdőívek alapján végezték, nem tekintették befejezettnek, ezért mindenféle összehasonlítástól tartózkodtak. A kötet végén a gyűjtők és az adatközlők neveit is hiánytalanul megtaláljuk. Innen értesülhetünk arról, hogy az utóbbiak mind 57–87 esztendő közöttiek, de nem derül ki, hogy a közölt szokáselem a valóságban él-e, vagy csak a megkérdezett öregek emlékezetében maradt fenn.

A kis csiki gimnazisták eredményeire a tudományos közvélemény is felfigyelt, és a könyvecskéjükre mint a székely vallásos néprajz legelső fecskéjére tekintettek. Faragó József az *Ethnographiában*, a *Pásztortűzben* és az *Új Erdély* hasábjain több ízben is méltatta munkájukat. Megállapította, hogy Bálint Sándor a magyar vallásos néprajzot hihetetlen módon népszerűsítette, tudományos területen is számos ötletet, indítást adott, s ezen indítás egyik legelső székely megnyilatkozása a

kötet. „E füzet módszere – írja – tehát nem a gyűjtés, hanem a gyűjtetés, amely régen is, ma is, idősebb és fiatal gyűjtők körében többé-kevésbé mindig szép eredményekkel gazdagította néprajztudományunk adattárát. Élően példázza, hogy a vidéki iskolák, intézmények szellemi mozgatói igen komoly téglákkal segédkezhetnek a tudományos építkezésben.”⁸

Talán még e kis könyvnél is értékesebb a régi székely határőrezredekre emlékeztető, *Határőr* című kongregációs értesítőjük, mely kifogástalan külalakjával, magas színvonalával követendő példa lehetne napjainkban is.

Sajnos, a folyóirat teljes kollekciója sem a gimnázium könyvtárában, sem a két ország nagy könyvtáraiban nem lelhető fel, csupán három példányt sikerült megszereznem, kettőt az Országos Széchényi Könyvtárból és egyet a csíkszeredai könyvtár dokumentációs részlegéről. További levéltári kutakodásaim sem jártak sikerrel, sőt az egykori kongregációs tagok magánkönyvtáraiból sem tudtam gyarapítani szerény gyűjteményemet. A birtokomban levő három példány kiadási és számozási adatai alapján arra következtethetünk, hogy évente 2-3-szor megjelenő, alkalmi kiadvány lehetett.

E három értesítő közül a legkorábbi 1942 júliusából való, feltételezésem szerint ez lehetett a második, mert több utalást találunk benne az előző lapszámra, s az utolsó oldalon már ennek visszahangjairól is olvashatunk. Az előszóban Székely László összefoglalja a kongregáció feladatait és célkitűzéseit, külön kitérve a néprajzi szakosztályra is: „Népi egységünk munkáját mozgalmunk öntudatosan is ápolja, amikor a népi hagyományokkal foglalkozik. A közös értékek tudata közelebb hoz egymáshoz, elmélyíti a vérségi kapcsolatot. Néprajzi szakosztályunkra ezért nagy feladat vár. A *Határőr* első hasábján kimondtuk, hogy örök vagyunk. A székely élet őrei. Figyelünk, észreveszünk, látjuk a tenni-valókat, örököndünk népünk lelke és élete felett, hogy a mozgalom, mint mindig, úgy ezekben a zivataros időkben is diadalra jusson!”

A *Határőr*, habár a kongregáció értesítője volt, zömmel a Vitos Mózes szakosztály tagjainak gyűjtéseit tette közzé. Jelen írás keretei nem teszik lehetővé, hogy hiánytalanul számbavegyünk és mélyebben elemezzünk minden közlést, így csak címszavakban felsoroljuk, milyen témákról is olvashatunk a lapokban.

Az 1942. júliusi számban gyergyócsomafalvi időjárással kapcsolatos hiedelmeket, a ház és környékéhez tartozó csatószegei babonákat, gyimesközéploki kicsi gyermekkel kapcsolatos babonákat, csíkrákosi lakodalmi szokásokat és húsvéti határkerülési verseket találunk; a '42. karácsonyi számban a nagykászoni népviseletről, a népi világítás módjairól, az állattenyésztés szokásairól olvashatunk, végül az '43. májusi számban a csíkelnei Szent János-templomról, a menasági pásztorfogadás szokásairól, a csíkszentgyörgyi tehéntartás babonáiról, a népi ruházat alakulásáról, kapufeliratokról, sírfeliratokról tudhatunk meg többet.

A szakkör tevékenységéről, a különböző alkalmakkor megtartott előadásairól további szórványos adatokat sikerült fellelnem a gimnázium évkönyveiben, megtudtam például, hogy a diákkör tagja volt Bálint Lajos⁹, a gyulafehérvári főegyházmegye első érseke, Sárosi Bálint¹⁰ Széchenyi-díjas magyar népzene kutató, Veress Péter¹¹ közgazdász, miniszter, hogy csak a szélesebb körben ismerteket említsem.

De legnagyobb örömömre az szolgált, amikor megjelent egy egykori kisdíák, Bara Béla, csíkszeredai tisztviselő visszaemlékezése¹² Székely Lászlóról, vagy ahogy maguk között emlegették, Gandhiról. „Sovány volt, kerek szemüveges, egy aszkéta benyomását keltette, szerintünk nagyon is hasonlított Gandhira. Innen tehát a név, amit nagy tisztelettel ejtettünk ki. (...) Másodikos gimnazistaként, 1941-ben kerültem a vonzaskörébe, amikor egyik óra végeztével néhányunkat kiválasztott a néprajzi szakosztályba. Mind olyanok kerültünk össze, akiket érdekelt az általa javasolt témák. Nagy szakértelemmel tanított, vezetett be a néprajz rejtelmébe, a kutató- és gyűjtőmunka alapkérdéseibe: milyen témát és miért válasszunk, hogyan állítsunk össze kérdőívet, hogyan álljunk szóba az adatközlővel, hogy megnyíljon és szívesen beszéljen, végül miként kell feldolgozni a gyűjtött információkat, hogy abból néprajzi dolgot lehessen írni. Felkészítőket tartott, de ezeken kívül is összehívott csoportos megbeszélésekre. Szolgálati lakásán is bármikor felkereshettük kérdéseinkkel. S amikor pedig úgy gondolta, hogy van már kellő ismeretanyag a tarsolyunkban, akkor mehettünk

-
- 9 Bálint Lajos (Csíkdélce, 1929 – Székelyudvarhely, 2010): 1981. szeptember 29-én dr. Jakab Antal megyés püspök szentelte segédpüspökké Gyulafehérváron. 1990-ben Jakab Antal visszavonulása után átvette az egyházmegye vezetését. 1991-ben II. János Pál pápa érseki rangra emelte az egyházmegyét, és első érseké Bálint Lajost nevezte ki. Tisztségét 1993 végéig töltötte be, ekkor azonban megromlott egészségi állapota miatt lemondott.
 - 10 Sárosi Bálint (Csíkrákos, 1925) Széchenyi-díjas magyar népzene kutató, a zenetudományok akadémiai doktora. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Zenei Alkotóművészeti Osztályának rendes tagja. A magyar népi hangszerek tanulmányozásával, a hangszeres népzénevel, a cigányzenészek szerepének kutatásával és az afrikai zenével foglalkozik. Magyar és külföldi szaklapokban számos tanulmánya jelent meg e témakörökből.
 - 11 Veress Péter (Gyimesközélpok, 1928 – Budapest, 2018) magyar közgazdász, politikus. 1962–1971 között a Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezető-helyettese, majd főosztályvezetője volt, 1971–1974 között külkereskedelmi miniszter-helyettesként tevékenykedett. 1974–1979 között párizsi nagykövet, 1979–1987 között külkereskedelmi miniszter volt a Lázár- és a Grósz-kormányban. Önéletrajzi írását lásd Évkönyv... 1999, 65–79.
 - 12 Mirk László 2012, 17–18.

gyűjteni. Először mindenki saját szülőfalujában kezdett dolgozni, majd távolabbi tájegységek felé vettük az irányt. Hétvégeken és a vakációkban gyűjtöttünk, kiszállásaink rendszerint 1-2 napig tartottak, de a nagyvakációkban két hétre is kinyúltak a kirándulással egybekötött terepmunkáink. (...) Nagy megtiszteltetésnek számított, ha a diák néprajzi gyűjtése napvilágot látott a *Határőr* valamelyik számában. Négy éven keresztül volt a mentorunk, kitörölhetetlen emlékeket hagyva bennünk.”

A néprajzi szakosztály munkája 1944 nyarán félbeszakadt, ugyanis Székely Lászlót július 1-jén behívták tartalékos katonának, majd néhány hónap szolgálat után, visszatértekor áthelyezték Csíkkarcfalvára igazgatónak.¹³

A világháború vége, de különösen az ezt követően kibontakozó kommunista rendszer végérvényesen derékba törte nemcsak a kis csíki határőrök tevékenységét, hanem a középiskolai és az egyetemi szintű néprajzi képzést is, és évtizedekre ellehetetlenítette a vallásnéprajzi kutatásokat.

IRODALOMJEGYZÉK

BANGHA BÉLA

1920 *Mi a kongregáció? Rövid kalauz a Mária-kongregációk számára.* Budapest, a Mária-kongregáció kiadása.

ÉVKÖNYV

1942 *Az erdélyi róm. kat. egyházmegyei tanács vezetése alatt álló csíkszeredai róm. kat. Segítő Mária Gimnázium évkönyve az 1941–1942. tanévről.* Csíkszereda, Szvoboda Miklós könyvnyomdája.

1943 *Az erdélyi róm. kat. egyházmegyei tanács vezetése alatt álló csíkszeredai róm. kat. Segítő Mária Gimnázium évkönyve az 1942–1943. tanévről.* Csíkszereda, Szvoboda Miklós könyvnyomdája.

13 1945 szeptemberében beiratkozott a kolozsvári Bolyai Egyetem bölcsészkarára történelem–földrajz szakra (látogatás nélküli tagozaton), ahol 1947-ben licenciátust szerzett. Néprajzi stúdiumait egyetemi éve alatt Gunda Béla professzor irányításával mindvégig jeles eredménnyel végezte. Csíkkarcfalvi tanárkodása idején 1946-ban megszervezte a Felcsíki Néprajzi Múzeumot. 1948-ban kilépett az egyházi szolgálatból, s 1973 őszén történt nyugdíjazásáig földrajztanárként tanított. 1982-ben hunyt el Temesváron. „Adatfeltáró munkájának különös jelentőséget ad az, hogy a magyar nyelvterület olyan tájain kutatót, ahol a középkorias vallásos mentalitás, misztika, aszkézis és az ezt kifejező folklórműfajok egészen a 20. századig megőrződtek.” (Tánczos Vilmos)

1999 Számadás, avagy: a tehén farkától Karacsiig. In *A csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium Évkönyve az 1998–99. tanévről*. Csíkszereda, 1999, 65–79.

FARAGÓ JÓZSEF

1944 Fiatalfelügyelők néprajzgyűjtők kiadványai. *Pásztortűz. Erdélyi irodalmi és művészeti folyóirat*, XXX. évf. 2. sz. 92–94.

1946 Irodalmi szemle: Székely László Ünneplő székelyek. *Ethnographia*, LV. évf. 104.

MIRK LÁSZLÓ

2012 Egy jeles néprajzosra emlékezünk. *Moldvai Magyarság*, új sorozat, XXII. évf. (2012. december) 12. sz. 17–18.

SZÉKELY LÁSZLÓ

1943 *Ünneplő székelyek. Adatok a székelység vallásos néprajzához*. Csíkszereda.

Fényörző, 2019
(53 x 43 cm, olaj, vászon)